

8. *Іоненко К. В.* Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Іоненко Катерина Василівна; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». — К., 2007. — 20 с.

9. *Борисов А. Б.* Большой экономический словарь: Изд. 2-е перер. и доп. / А. Б. Борисов. — М.: Книжный мир, 2005. — 860 с.

10. Економічна енциклопедія: У 3-х т. Т. 3 [Редкол.: ...С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.] — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 952 с.

11. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна [составили А.Н. Азраилян, О. М. Азраилян, Е. В. Калашникова, О. В. Мещерякова] — 2-е изд., доп. и перераб. — М.: Институт новой экономики, 2002. — 1088 с.

12. *Колесникова Н. А.* Финансовый и имущественный потенциал региона: опыт регионального менеджмента. / Н. А. Румянцева. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 240 с.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2010 р.

УДК 336.71

С. П. Вольська

старший викладач

кафедри менеджменту банківської діяльності,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

Раскрыты основные показатели и методы анализа прибыльности банка для оценки его деятельности. Проведено исследование эффективности деятельности украинских банков и предложены пути повышения их прибыльности.

The basic indicators and methods of the analysis of profitability of bank for an estimation of its activity are opened. Research of efficiency of activity of the Ukrainian banks is conducted and ways of increase of their profitability are offered.

Розкрито основні показники і методи аналізу прибутковості банку для оцінки його діяльності. Проведено дослідження ефективності діяльності українських банків і запропоновані шляхи підвищення їх прибутковості.

Ключевые слова: *прибыльность активов, прибыльность капитала, модель Дюпона.*

Keywords: *return on total assets, return on common equity, DuPont Model.*

Ключові слова: *прибутковість активів, прибутковість капіталу, модель Дюпона.*

Підвищення ефективності діяльності є головною метою, яку ставлять перед собою власники банків, вкладаючи кошти в банківських бізнес, а управління прибутковістю є одним з пріоритетних завдань фінансового менеджменту банку, що зумовило значні наукові напрацювання у цих сферах.

Прибутковість банківського бізнесу є своєрідним індикатором, що характеризує фінансові результати діяльності, крім того є матеріальною основою його подальшої роботи та визначення рейтингу на банківському ринку. Необхідною умовою ефективного функціонування банку є розрахунок, аналіз і прогнозування показників віддачі власного капіталу, прибутковості й рентабельності, а основною задачею — не допустити зниження прибутковості, оскільки це неминуче позначиться як на показниках достатності капіталу, так і на рівні конкурентоспроможності банківської установи.

Аналізуючи дослідження з питань прибутковості, слід зазначити, що ця проблематика традиційно перебуває в центрі уваги економічної науки, а термін «прибутковість» досить часто вживається в спеціальній літературі. Здебільшого під прибутковістю розуміють суму прибутку, отриману після здійснення затрат і реалізації своїх функціональних обов'язків. Так, у словниках прибутковість трактується як «ефективність, рентабельність, дохідність підприємства або підприємницької діяльності» [1]. Докладно теоретичні та прикладні аспекти аналізу прибутковості висвітлено в працях зарубіжних та вітчизняних авторів, таких як Дж. Сінкі, П. Роуза, А. М. Мороз, З. І. Щербиволок, Л. О. Примостка, І. В. Ларіонова, А. М. Герасимович, О. В. Васюренко, К. О. Волохата, С. Т. Панова та ін.

Факторів, що впливають на прибуток і, як наслідок, на прибутковість банку — безліч. Кожен аналітик, маючи перед собою певні цілі, може класифікувати ці фактори по своєму залежно від того, вплив яких факторів він хоче поглиблено вивчити (наприклад, виділяють внутрішні і зовнішні; за терміном впливу — довго-, короткострокові, миттєвого впливу; якісні і кількісні та ін.). Проте в загальному випадку відомо, що прибуток банку залежить від

доходів та витрат, бо різницю між ними він і становить [2, с. 34—35]. Таким чином, для отримання правильної оцінки прибутковості велике значення має дослідження проміжних показників — дохід, витрати, прибуток. У першу чергу слід здійснити якісний та кількісний аналіз їх структури та динаміки. Результати аналізу використовують для прогнозування і перспективного планування економічних процесів, а також для розробки програм і рекомендацій подальшого ефективного розвитку, прибуткової діяльності. Проаналізуємо діяльність українських банків протягом 2000—2008 рр. (табл. 1).

За даними таблиці можна спостерігати, що доходи банків протягом останніх років постійно збільшувались і на початок 2009 року склали 122 580 млрд грн на противагу 7 446 млрд грн у 2000 році. Прибутки, що отримують банки від своєї діяльності, також зростають і на початок 2009 року досягли свого найбільшого значення 7 304 млрд грн, зокрема в середньому на один банк припадає у цей період 39,7 млрд грн прибутку. Крім того, за проведеними у таблиці розрахунками можна простежити тенденції зміни ефективності діяльності банків України за наступними критеріями: 1) у період 2000—2005 рр. постійно відбувалось поліпшення співвідношення витрат і доходів (за результатами 2000 року воно становило 100,4 %; 2001 року — 93,8 %; 2002 року — 93,5 %; 2003 року — 94,1 %; 2004 року — 93,7 %; 2005 року — 92,1 %). Проте у період з 2006—2007 рр. значення показника дещо знизилось і становило 90,1 % та 90,3 % відповідно; 2) співвідношення прибутку до витрат у період 2000—2006 рр. зростало й у 2006 році набуло свого найбільшого значення — 11,1 %. Однак, за останні роки спостерігається зниження цього показника і на кінець 2008 року показник упав до рівня 2003 року — 6,3 %; 3) значення показника співвідношення доходів і прибутку, який показує здатність банків трансформувати доходи в прибуток також стрімко зростав у період 2000—2006 роки і досягнув найбільшого значення — 10 % у 2006 році, після чого відбулося стрімке зниження цього показника і на початок 2009 року його значення впало нижче рівня 2001 року, і склало 6 %. Хоч доходи і прибуток банків зростає протягом всього аналізованого періоду, але показники ефективності свідчать про погіршення ситуації протягом останніх років.

Слід зауважити, що аналіз прибутковості не зводиться до простого виміру результатів діяльності банку, а й дозволяє визначити його фінансовий стан, якість його активів та ефективність діяльності.

Таблиця 1
ДИНАМІКА ДОХОДІВ, ВИТРАТ, ПРИБУТКУ ТА ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

Показники	Дата									Зміна за 2008 рік	
	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	Абс. величина	Темп приросту
Доходи,* млрд грн	7446	8583	10470	13949	20072	27537	41645	68185	122580	54395	79,78
Витрати,* млрд грн	7476	8051	9785	13122	18809	25367	37501	61565	115276	53711	87,24
Прибуток, млрд грн	- 30	532	685	827	1263	2170	4144	6620	7304	684	10,33
Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	165	170	175	184	9	5,14
Прибуток на 1 банк	-0,19	3,5	4,4	5,2	7,9	13,15	24,4	37,8	39,7	1,9	5,02
Витрати / доходи, %	100,4	93,8	93,5	94,1	93,7	92,1	90,1	90,3	94,0	3,8	4,15
Прибуток / витрати, %	-0,4	6,6	7,0	6,3	6,7	8,6	11,1	10,8	6,3	-4,4	-41,08
Прибуток / доходи, %	-0,4	6,2	6,5	5,9	6,3	7,9	10,0	9,7	6,0	-3,8	-38,63

* Основні показники діяльності банків України у 2008 році // Фінансові ризики. — 2008. — № 3—4 (52).

Таким чином, функцію прибутку не можна розглядати як незалежну. Вона залежить від таких чинників, як середній рівень ризику, рівень процентних ставок та інших, що, змінюючись здатні впливати на динаміку прибутковості [3, с. 112]. Тому, стратегічна мета діяльності банку визначається як зниження ризику за умови збереження певного рівня прибутковості, що забезпечує банкам досягнення адекватної рівноваги за умов швидкозмінного ринкового середовища [4, с. 126]. Отже, підсумкова оцінка прибуткової діяльності банку має ґрунтуватись на аналізі співвідношення прибутків та ризиків.

Важливим завданням для банків є пошук ефективних напрямків аналізу прибутковості для оцінювання їх діяльності. В економічній літературі під час аналізу прибутковості найчастіше використовують такі:

1) аналіз динаміки середнього рівня прибутковості за допомогою абсолютних показників які, як правило, використовують банки у своїй практичній роботі;

2) аналіз динаміки відносних показників прибутковості;

3) факторний аналіз показників прибутковості активів та прибутковості капіталу (декомпозиційний аналіз прибутковості власного капіталу або модель Дюпона).

Слід відмітити, що абсолютні показники прибутковості вважаються результативними показниками діяльності банку, які включають низку аналітичних показників: процентна маржа, непроцентна маржа, прибуток до оподаткування, чистий прибуток. Особливу увагу слід приділяти величині процентної маржі. Оскільки значення процентної маржі загалом оцінює прибутковість банку, а його динаміка дає керівництву банку інформацію про необхідність зміни процентної ставки, об'єму і структури дохідних активів і зобов'язань.

Одним з основних прийомів оцінки рівня прибутковості банку є аналіз фінансових коефіцієнтів. Цей аналіз передбачає:

— порівняння фактичної розрахункової величини фінансового коефіцієнта з його нормативним рівнем;

— зіставленні коефіцієнтів даного банку з коефіцієнтами конкуруючих банків;

— оцінка динаміки коефіцієнтів.

У банківській практиці застосовуються різні показники прибутковості банку. Найширше використовуються: чиста процентна маржа, чистий спред, прибутковість капіталу, прибутковість активів, рівень іншого операційного доходу.

Аналіз чистої процентної маржі слід здійснювати за наступними напрямками:

- 1) порівняння фактичної процентної маржі з базовою (розрахунковою). Це дає змогу своєчасно визначити тенденцію зниження або збільшення процентного доходу;
- 2) аналіз змін у складових процентної маржі;
- 3) визначення параметрів, у межах яких зміни значення процентної маржі не потребують від керівництва банку прийняття конкретних заходів.

На розмір чистої процентної маржі впливають такі чинники, як склад та обсяг залучених коштів, розмір кредитних та інших вкладень. Крім того, розмір чистої процентної маржі залежить від співвідношення кредитних вкладень та джерел їх утворення за термінами платежів, а також за ступенем терміновості перегляду процентних ставок.

Чистий спред включає тільки ті активи і пасиви, по яким нараховуються проценти. Він показує, наскільки успішно банк виконує функцію посередника між вкладниками та позичальниками і наскільки гостра конкуренція на грошовому ринку, учасником якого є установи банків. Посилення конкуренції приводить до скорочення різниці між доходами за активами та витратами за пасивами [5, с. 27].

Таким чином, цей коефіцієнт виключає вплив безпроцентних депозитів до запитання, капіталу і невиконаних вимог резервування на отримані проценти. Він ізолює вплив процентної ставки на доходи і тим самим показує більш глибокий склад джерел доходу банку.

Багато вчених у своїх працях вважають, що для аналізу прибутковості банку найважливішими є показники прибутковості капіталу (*return on capital/equity* — ROE) та прибутковості активів (*return of assets* — ROA). Так, на думку Дж. Сінкі «прибуток на активи є вичерпним показником ефективності роботи банку з погляду бухгалтерського обліку» [6, с. 49]. Слід відмітити, що обидва показники істотно впливають на ринкову ціну акцій банку, і тому в процесі аналітичних досліджень їм приділяють особливу увагу.

Цілком зрозуміло, що ці показники перебувають у центрі уваги перш за все акціонерів (власників банку). Оскільки показник прибутковості активів характеризує ефективність роботи менеджерів банку, а показник прибутковості капіталу показує рівень дохідності вкладених акціонерами коштів і служить орієнтиром

для вибору найпривабливішого напряму інвестування. Отже, чим вище значення цих показників, тим більша прибутковість банку.

Головний недолік бухгалтерської моделі ROE полягає в тому, що цей показник може бути високим через недостатність власного капіталу чи тоді, коли банк тільки розпочав свою роботу і більшість його пасивів складає власний капітал.

Слід відмітити, що підходи до визначення рівня цього показника в Україні, країнах СНД та західних країнах істотно різняться. Значення ROE в західних країнах ґрунтується на показниках ринку, отже його значення постійно змінюється в межах 6–8 %. УВ його основі лежить ставка Лондонського банківського ринку (LIBOR) плюс премія за ризик, яку західний інвестор (за існуючою там методикою) згоден сплатити (за визначенням західного вченого Ю. Брікхема). Для вітчизняної практики цей показник має виключно розрахункове значення і не базується на ринкових показниках тому, що ринок цінних паперів фактично не розвинений.

Показник рівня іншого операційного доходу показує залежність банку від «нетрадиційних» доходів. Збільшення показника може свідчити про високу диверсифікацію платних послуг або про хибне тяжіння до спекулятивних прибутків для покриття дефіциту основного процентного доходу банку [7, с. 408].

Відзначимо, що аналіз прибутковості банку не можна обмежувати лише аналізом вищенаведених показників. Аналіз прибутковості слід детально розглянути за допомогою факторного аналізу, за допомогою якого буде можливо визначити ступінь впливу окремих факторів на зміну показників прибутковості банку, виявити його сильні та слабкі сторони, найповніше використати внутрішні резерви, виробити управлінські рішення, розробити ефективну стратегію розвитку. Факторний аналіз коефіцієнта прибутковості капіталу банку (ROE) допомагає оцінити ефективність таких напрямів діяльності компанії як оперативну, інвестиційну і фінансову.

Методика декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу (return on equity decomposition analysis) або модель Дюпона (Du Pont), названу так тому, що вона була розроблена спеціалістами фірми «Дюпон» (у 20-ті роки XX ст.), є модифікованим факторним аналізом показників ROE та ROA. Методика декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу досліджує залежність між показниками прибутковості і ризику банку та виявляє вплив окремих чинників на результати його діяльності.

Крім того, керівництво банку може використати цей підхід для визначення цільових рівнів прибутковості банку в процесі планування фінансової діяльності.

Методика декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу засновано на аналізі співвідношень, що утворюють коефіцієнти прибутковості ROE та ROA. В основі факторної моделі — показник прибутковості власного капіталу (ROE), а фактори — показники, що характеризують фінансову діяльність банку. Тобто, фактори, які впливають на ROE, дробляться з метою з'ясування: які фактори в більшій чи меншій мірі впливають на прибутковість власного капіталу. Крім того, розрізняють двофакторну та трифакторну моделі. Так, здійснюючи двофакторну модель аналізу, ROE можна представити так:

$$ROE = \frac{\text{прибуток}}{\text{капітал банку}} = ROA \cdot MK = \frac{\text{прибуток}}{\text{активи банку}} \cdot \frac{\text{активи банку}}{\text{капітал банку}}, \quad (1)$$

де ROA (return on assets) — чистий дохід активів; МК (leverage ratio) — мультиплікатор капіталу, фінансовий важіль (відношення активів до капіталу банку).

Виходячи з формули (1), показник ROE тим більше, чим вища прибутковість активів (показник ROA). З іншого боку, слід зазначити, що фінансовий важіль не знижує рівня надійності банку доки прибутковість активів вище вартості запозичень із зовнішніх джерел, бо за діючою методологією за рахунок прибутку поповнюється капітал [2, с. 38].

За трифакторною моделлю ROE складається з таких факторів:

$$\begin{aligned} ROE &= \frac{\text{прибуток}}{\text{капітал банку}} = MP \cdot DA \cdot MK = \\ &= \frac{\text{прибуток}}{\text{доходи}} \cdot \frac{\text{доходи}}{\text{активи}} \cdot \frac{\text{активи банку}}{\text{капітал банку}}, \end{aligned} \quad (2)$$

де MP — маржа прибутку (загальна рентабельність); DA — дохідність (оборотність) активів.

Отже, модель Дюпона визначає основні елементи, що впливають на прибутковість банку: ROA, ROE, MP (маржа прибутку), DA (дохідність активів), МК (мультиплікатор капіталу). Це дає

можливість розглянути прибутковість з різних точок зору, простежити взаємозв'язок між доходами, витратами та структурою балансу банку, встановити основні причини (фактори), що впливають на прибутковість банку, навіть до впливу конкретних операцій на загальний результат діяльності банку. Крім того, дозволяє управлінцям аналізувати, контролювати й управляти даними факторами і, як наслідок, здійснювати ефективніше керування банком із позицій прибутковості його діяльності.

На сьогоднішній день в умовах нестабільного середовища підвищення прибутковості діяльності банку є надзвичайно важливим. З цією метою можна запропонувати наступні напрямки підвищення прибутковості банків:

1. проведення зваженої маркетингової і процентної політики, що дозволить забезпечити зростання групи активів, які приносять процентний дохід та зростання власного капіталу;

2. збільшення питомої ваги «працюючих» активів у сукупних активах, які приносять найбільші доходи банку;

3. управління ризиком процентних ставок: досягнення цільового рівня чистої процентної маржі, спреду, чистого процентного доходу, прогнозування руху процентних ставок, встановлення процентних ставок за залученими та наданими коштами, визначення динамічної структури активів і пасивів на підставі геп-аналізу та дюрації, використання засобів хеджування;

4. правильне управління активами, пасивами банку, а також ризиками: розподіл економічного капіталу банку під ризики, визначення політики управління фондами банку та ризиком ліквідності, правильне встановлення лімітів по ринкових ризиках, моніторинг результатів, що дало б змогу привести структуру банківського балансу і позабалансових позицій у відповідність з його стратегічними цілями;

5. здійснення фінансового планування. Багато витрат виникає через неузгодженість дій різних управлінь між собою. Фінансовий план дозволяє спрогнозувати доходи витрати і прибуток на рік з метою визначення на цей період своїх перспектив і цілей.

Таким чином, для отримання повної характеристики прибутковості банку та з метою прогнозування подальшої його діяльності необхідно використовувати систему показників прибутковості банку та факторний аналіз їх динаміки. Вдале дослідження та впровадження всіх цих заходів допомогло б збільшити прибутковість банку та досягти мінімізації ризиків.

Література

1. Современный экономический словарь <http://enbv.narod.ru>
2. Павленко Р. В. Факторний аналіз прибутковості діяльності банку як детальна оцінка її результативності // Проблеми науки. — 2001. — № 8. — С. 33—42.
3. Климова О. О. Аналіз прибутковості комерційних банків України // Фінанси України. — № 3. — 2005. — С. 112—116.
4. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 316 с.
5. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
6. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.
7. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Варгуненко та ін.; За ред. А. М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2003. — 599 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2010 р.

УДК 336.3

М. А. Гапонюк

канд. екон. наук., проф.,
зав. кафедри «Фінансові ринки»,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ДИСПРОПОРЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОКРЕМИХ МЕХАНІЗМІВ ВИРІВНЮВАННЯ

Статья посвящена оценке эффективности отдельных механизмов стимулирования регионального развития в Украине. Определены главные угрозы для общественного развития, связанные с существующими различиями в экономическом развитии регионов. Предложенные мероприятия направлены на поддержку депрессивных регионов и укрепления их финансовой независимости.

The article is dedicated to the estimation of some mechanisms of stimulation of regional developing in Ukraine. The main threats for public development of Ukraine, connected with substantial differences of regional economical development. Suggested measures are referred to the support of depressed regions, strengthening of their financial independence.